

HET SLEUTELSTUK

de timmerman werd even beeldhouwer

Van constructie-element naar ornament

*Aangeboden door Schakel & Schrale, restauratie- en
renovatiebouwbedrijf te Amsterdam.*

Boven: Oude Kerk Amsterdam, de oudste in Amsterdam aanwezige profilering van sleutelstukken met een peerprofiel. Gebouwd: ±13^e eeuw.

Onder: Geldersekaade 14, Amsterdam, zeer eenvoudig sleutelstuk met gebogen korbeel

Rechtsboven: Geldersekaade 82, Amsterdam (buitenkant pand: zie foto achterop)

Rechtsonder: Bethaniënklooster Amsterdam, sleutelstuk met peerprofiel en gebogen korbeel.

foto's: Ernest Annyas

Van bel tot deurkruk, van kapspant tot belegstuk, ieder detail van een historisch pand heeft zo zijn eigen verhaal. Dat is het mooie en aantrekkelijke van het restauratievak.

De geschiedenis van het sleutelstuk, van die korte steunbalk onder de vloerbalk, is een heel kleurrijk en gevarieerd verhaal. Het is een onderdeel dat honderden jaren lang een rol in de bouwgeschiedenis van ons land heeft gespeeld. Eerst constructief, later vooral als ornament. De variatie in sleutelstukken is groot; meestal zijn ze per pand weer anders. Soms zijn ze zeer eenvoudig, soms zijn het complete meesterwerken. En het materiaal? Dat gaat door de tijd heen van eiken naar grenen, maar ze komen ook wel in natuursteen voor.

Wat is een sleutelstuk? Het is een houten oplegging in de constructie van een zolder- of verdiepingsbalklaag. Als u in een 16^e of 17^e eeuws pand naar het plafond kijkt, heeft u grote kans dat bij de opleggingen van de balken sleutelstukken ziet. Vaak mooi gedecoreerd met een uitgesneden vorm, als een peerprofiel, een bloemvorm of soms met een beeltenis. Het is een relatief klein, decoratief onderdeel van een cruciale vloerconstructie. Een charmant onderdeel, waar timmerlieden vroeger de tijd voor namen en hun houtbewerkingskunst de vrije loop lieten.

De geschiedenis van het sleutelstuk begint in de middeleeuwen, in de tijd van de houtskeletbouw. Huizen werden toen door timmerlieden gebouwd die in een lange bouwtraditie stonden. Voor de grote, dragende balken van vloeren en zolders gebruikten ze complete boomstammen. Die werden ontdaan van hun bast en vervolgens gekant. Na deze bewerkingen blijft zo'n balk natuurlijk nog altijd taps: dik van onder (de wortelzijde) en dun aan de boomtopzijde. Als je een dergelijk taps toelopende balk op twee steunpunten legt en als dragende vloerbalk gebruikt, wordt de vloer die je erop legt natuurlijk niet waterpas. Aan de boomtop-zijde loopt de vloer dan naar beneden. Dat verhelp je door de grote vloerbalk aan die zijde met een extra balk(je) op te hogen. Deze op maat gemaakte slof onder de 'dunne' zijde van de vloerbalk heet het sleutelstuk. Omdat hij toch al met de hand pasgemaakt werd en men dit 'lapmiddel' voor het oog wilde camoufleren, versierden timmerlieden het op zo'n manier dat het van een afstand op een ornament leek. Hoe meer tijd en geld er beschikbaar was, hoe mooier dit ornament.

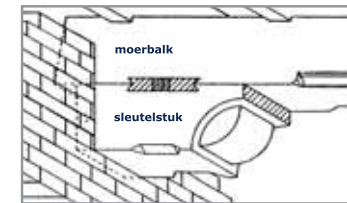
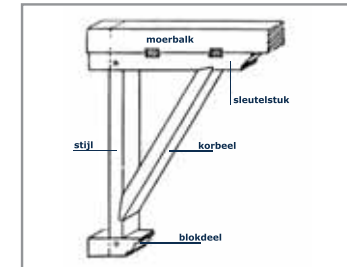
Later, toen de balklagen mooi regelmatig gezaagd en geschaafd werden, bleef men in de bouw sleutelstukken toepassen. Ook nadat

de houtskeletbouw om brandveiligheidsredenen werd vervangen door baksteenbouw. Wel veranderde het meer en meer van een puur constructief element in een onderscheidend vormgevings-element. Een element met de handtekening van de man die het huis met al zijn kunde en betrokkenheid gemaakt had. Hij sneed er zijn eigen portret in uit, of die van zijn baas of opdrachtgever, of een andere voor hem karakteristieke vorm. De timmerman was dan even beeldhouwer. Als we als Schakel & Schrale bij restauraties deze delen opknappen of vervangen, valt ons iedere keer weer op met hoeveel aandacht dit bescheiden bouwdeel is gemaakt en versierd. Eerst gingen mes en guts alleen in de kopse kant. Toen de wooncultuur in de 16^e eeuw verfijnde en de welvaart toenam, werden ook de zijanten en onderkant regelmatig onderhanden genomen.

tekening 1

Het sleutelstuk ondersteunt de moerbalk, de dikste dragende plafondbalk waarop de kinderbinten en de vloer erboven steunen (zie tekening 1). Onder moerbalk en sleutelstuk zit de korbeel. Deze schuine balk verdeelt de krachten van de bouwconstructie en geeft de dragende moerbalk een groter draagvermogen. Muurstijl, korbeel en sleutelstuk vormen samen een stijve driehoekige constructie. Deze constructie wordt het juk genoemd. Uit reconstructies blijkt dat de versieringen op het sleutelstuk pas werden aangebracht nadat dit juk als geheel, gereed was. In sommige constructies ontbreekt zo'n juk, ontbreken korbeel en muurstijl, en is er toch onder de balk een sleutelstuk gebruikt (tekening 2).

tekening 2

Het sleutelstuk bleef eeuwen in gebruik omdat het ook als constructief-element een vaste plaats had gekregen. Deze balk, die kon variëren van ± 30-100 cm lengte, verhoogt het draagvermogen van de vloerbalk erboven en zorgt voor een betere verdeling van de druk op de dragende delen eronder. Het was een vast onderdeel van het juk. Het juk werd vaak aangebracht om de vloerbalk in te hoeken te ondersteunen, vooral in gebouwen met zwaar belaste vloeren, zoals pakhuizen. Wilt u precies zien hoe het constructief zit? Bestudeer dan de tekeningen en foto's, of kom even langs in onze beursstand op de Restauratiebeurs.

Schakel & Schrale

Van alle tijden

- Specialistisch vakmanschap
- Zicht op grote lijnen, gevoel voor detail
- Klantvriendelijke medewerkers
- Erkend restauratiebouwbedrijf

Schakel & Schrale bv
Joop Geesinkweg 901
1096 AZ Amsterdam
Tel. (020) 574 52 74
Fax(020) 574 53 33
www.schakel-schrale.nl

Tevens vestigingen in Den Haag en
Roermond. Maakt deel uit van
Koninklijke BAM Groep nv

Enkele werken uit 2004, v.l.n.r.: Diligentia in Den Haag, Geldersekade in Amsterdam, Sociëteit Phoenix in Delft, haan Vituskerk in Hilversum, College Hotel in Amsterdam en Rapenburg 65 in Leiden.